

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ЯЩУК ОЛЕГ ВІТАЛІЙОВИЧ

УДК 343.98: 343.131

**ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ
ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ
БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2025

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Науково-дослідному інституті публічного права

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, професор

Чорноус Юлія Миколаївна,

Національна академія внутрішніх справ,

професор кафедри криміналістики та судової медицини

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,

заслужений юрист України

Дрозд Валентина Георгіївна,

Донецький державний університет внутрішніх справ,

провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії публічної

безпеки громад факультету № 2

доктор юридичних наук, старший дослідник

Почтовий Максим Миколайович,

Дніпровський державний університет внутрішніх справ,

заступник директора навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти

Захист відбудеться «09» жовтня 2025 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.03 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «08» вересня 2025 року

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Андрій АНТОЩУК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Бюджетна сфера має надзвичайно важливе значення для функціонування будь-яких державних інституцій, особливо в умовах російської агресії. Вказана галузь торкається регулювання різноманітних бюджетів, як-от: кошти державного та місцевих бюджетів; кошти субвенцій бюджетів усіх рівнів; кошти, призначені на виконання державних цільових програм і державних закупівель; зовнішньоекономічна діяльність. У свою чергу, кримінальні правопорушення, пов'язані з використанням бюджетних коштів, негативно впливають на розвиток українського суспільства та правової держави в цілому. Злочинна діяльність утворює негативні тенденції як на міжнародному рівні, зокрема, у взаємовідносинах з країнами-партнерами (Великобританія, Італія, Німеччина, США, Франція та ін.), так і погіршує економічний стан всередині держави. Згідно статистичних показників Офісу Генерального прокурора, у 2016 р. було обліковано 1021 факт учинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів, за якими у 431 випадку (43 %) було складено обвинувальні акти; 2017 р. – 3049 фактів, обвинувальні акти – у 1605 випадках (51 %); 2018 р. – 2779 фактів, обвинувальні акти – у 1361 випадку (44 %); 2019 р. – 2316 фактів, обвинувальні акти – у 1016 випадках (44 %); 2020 р. – 3675 фактів, обвинувальні акти – у 3037 випадках (83 %); 2021 р. – 3493 факти, обвинувальні акти – у 3358 випадках (96 %); 2022 р. – 2573 факти, обвинувальні акти – у 431 випадку (16 %); 2023 р. – 6666 фактів, обвинувальні акти – у 3168 випадках (47 %); 2024 р. – 8372 факти, обвинувальні акти – у 3545 випадках (42 %); а за I півріччя 2025 року було внесено 5663 факти, проте лише у 3303 випадках (58 %) було складено обвинувальні акти. Тобто, за останні декілька років після початку збройного конфлікту значно зросла кількість випадків учинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів, а частка складених обвинувальних актів знизилась до рівня 2016 року – 40–50 %.

Наведені відомості корелюються з даними стосовно вчинення протиправних діянь, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів, оскільки вказані дії пов'язані з державним бюджетом, а їх розслідування на разі є досить актуальним з огляду на військову агресію рф та необхідність посилення оборонної спроможності держави. Зокрема, у 2016 р. було обліковано 981 факт визначених кримінальних правопорушень, за якими лише у 189 випадках (19 %) було складено обвинувальні акти; у 2017 р. було обліковано 1195 фактів, обвинувальні акти – у 185 випадках (15 %); 2018 р. – 1005 фактів, обвинувальні акти – у 106 випадках (11 %); 2019 р. – 1101 факт, обвинувальні акти – у 109 випадках (10 %); 2020 р. – 1083 факти, обвинувальні акти – у 218 випадках (20 %); 2021 р. – 997 фактів, обвинувальні акти – у 242 випадках (24 %); 2022 р. – 2491 факт, обвинувальні акти – у 2147 випадках (86 %); 2023 р. – 7040 фактів, обвинувальні акти – у 1233 випадках (17 %); 2024 р. – 9017 фактів, обвинувальні акти – у 1120 випадках (12 %); а за I півріччя 2025 року було обліковано 9837 фактів, проте лише у 759 випадках (7 %) було складено обвинувальні акти. Як бачимо, з

початку повномасштабного вторгнення рф кількість випадків визначених протиправних діянь зросла у рази, тоді як складання обвинувальних актів дедалі залишається на низькому рівні (у середньому 15 %). У розрізі зазначеного, варто наголосити, що проблематика використання спеціальних знань під час розслідування правопорушень, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів, полягає в тому, що, по-перше, участь відповідних спеціалістів при проведенні окремих процесуальних дій дозволяє більш якісно й повно збирати доказову інформацію, а, по-друге, проведення певних категорій судових експертиз збільшує доказову базу в кримінальному провадженні.

Теоретичний базис дослідження складають наукові розробки вчених-криміналістів, в яких висвітлювались питання інституту спеціальних знань як наукової категорії та особливості їх використання в різних кримінальних провадженнях, зокрема: В. І. Василичука, А. Ф. Волобуєва, В. Г. Гончаренка, Ф. М. Джавадова, Н. Я. Дондик, Г. П. Дондик, О. М. Дуфенюк, В. І. Дячук, М. М. Єфімова, В. О. Коновалової, О. С. Кофанової, І. В. Пирога, О. В. Пчеліної, Е. А. Разумова, В. М. Реваки, М. В. Салтевського, Е. Б. Сімакової-Єфремян, Р. Л. Степанюка, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Черноус, П. В. Цимбала, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щербаковського, В. О. Яремчука та ін.

Узагальнюючи наукові розробки наведених учених, констатуємо їхню наукову значущість, варто наголосити, що дослідники опрацювали лише деякі проблемні аспекти використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів. Невирішеними залишаються питання стосовно, окремих аспектів участі спеціаліста при проведенні окремих процесуальних дій, призначення та проведення судових експертиз, удосконалення нормативно-правового забезпечення використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Зазначені фактори у своїй сукупності означили наукову, теоретичну та практичну значущість представленої роботи та зумовили вибір теми наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до положень Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020), Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки та плану заходів з її реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1805-р), Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 № 1467-р), Національної стратегії доходів до 2030 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2023 № 1218-р), Національної економічної стратегії на період до 2030 року (постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 № 1126-р), Плану заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 № 272-р), Концепції реформування місцевих бюджетів (розпорядження Кабінету Міністрів

України від 23.05.2007 № 308-р), Бюджетної декларації на 2022–2024 роки (постанова Верховної Ради України від 15.07.2021 № 1652-IX), Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» від 09.11.2023 № 3460-IX, Порядку електронної інформаційної взаємодії Офісу Генерального прокурора та Міністерства внутрішніх справ України (спільний наказ Офісу Генерального прокурора та МВС України від 22.11.2021 № 371/846), тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки на 2022–2026 роки (наказ МОН України від 03.02.2022 № 109), тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11.06.2020 № 454), Основних напрямів наукових досліджень Науково-дослідного інституту публічного права на 2020–2024 рр. Тему дисертації затверджено в Науково-дослідному інституті публічного права 22 грудня 2015 року (протокол № 6).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає у вирішенні конкретного наукового завдання з розроблення теоретичних положень і криміналістичних рекомендацій щодо ефективного використання інституту спеціальних знань, спрямованих на підвищення результативності досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів.

Комплексність мети, її багатоплановість обумовили необхідність вирішення окремих *задач*:

- опрацювати генезу теоретичних досліджень використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів;
- схарактеризувати криміналістично вагомі ознаки структурних елементів криміналістичної характеристики визначених протиправних діянь, які мають значення під час використання спеціальних знань;
- визначити поняття та систематизувати форми використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні;
- встановити особливості залучення окремих категорій спеціалістів до кримінальних проваджень;
- розкрити особливості призначення та проведення судово-почеркознавчої та судово-економічної експертиз;
- конкретизувати тактичні особливості призначення судово-бухгалтерської та комплексної судових експертиз у кримінальному провадженні;
- надати пропозиції з приводу оцінки висновку експерта.

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні відносини, що виникають у процесі використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів.

Предмет дослідження – теоретико-прикладні засади використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів.

Методи дослідження. Відповідно до поставленої мети, через призму об'єкта і предмета дослідження використано різноманітні загальнонаукові та

спеціальні методи наукового пізнання, основоположним серед яких є *діалектичний метод*, який полягає у розумінні будь-якої системи через важливість взаємодії елементів та їх взаємозв'язку. *Порівняльно-правовий метод* застосовано для аналізу нормативно-правової бази, що регулює суспільні відносини у бюджетній сфері, а також залучення обізнаних осіб (спеціаліста, експерта, ревізора) у кримінальному провадженні (підрозділи 1.1, розділи 2–3). *Функціональний метод* застосовано для формулювання перспективних напрямів покращення судово-експертної діяльності (підрозділ 3.3). *Системно-структурний метод* використано при формулюванні структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів, та опрацюванні змісту та форм використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні (розділи 1–2). *Статистичний метод* – під час аналізу матеріалів судово-слідчої та експертної практики, статистичних відомостей, результатів опитування респондентів (підрозділи 1.1, розділи 2–3). *Соціологічні методи* застосовано під час опитування працівників органів досудового розслідування, органів прокуратури, оперативних підрозділів та експертних установ МВС України (підрозділи 1.2, 1.3, розділи 2–3). *Методи аналізу, дедукції, абстрагування, узагальнення та інші формально-логічні методи* надали змогу виділити основні формулювання стосовно кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів (розділи 1–3). На основі *методу синтезу* сформовано та викладено загальні висновки за темою дисертації.

Емпіричну основу дослідження становлять згруповані дані Офісу Генерального прокурора за період з 2016 р. по I півріччя 2025 р., результати опрацювання матеріалів 212 кримінальних справ та 245 кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів, у всіх регіонах України за період 2016-2025 рр.; 145 висновків судових експертів НДЕКЦ МВС України; узагальнені відомості опитувань 203-х працівників органів досудового розслідування, 87-и працівників органів прокуратури, 116-и працівників оперативних підрозділів. Під час дослідження використано власний досвід роботи в правоохоронних органах України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим у вітчизняній науці комплексним монографічним дослідженням теоретичних і практичних засад використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів, у якому сформульовано низку наукових положень, висновків і практичних рекомендацій, що мають важливе теоретико-прикладне значення для криміналістичної науки, судово-експертної практики та діяльності органів досудового розслідування, зокрема:

вперше:

– здійснено криміналістичний аналіз використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів, та розкрито теоретичні положення й практичні рекомендації використання спеціальних знань у визначеній категорії кримінальних проваджень, що містять теоретичні розробки та практичні рекомендації виявлення, фіксації,

вилучення та дослідження криміналістично вагомих відомостей завдяки застосуванню окремих знань обізнаних осіб (бухгалтерських, економічних, технічних, почеркознавчих);

– розроблено систему сучасних способів учинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів, як-от: 1) привласнення майна чи коштів, що надані певним установам за бюджетними програмами, у тому числі й оборонній сфері; 2) заволодіння майном або коштами, що надані певним установам за бюджетними програмами, у тому числі й оборонній сфері; 3) реалізація публічних закупівель з порушеннями чинного законодавства, у тому числі й оборонній сфері; 4) привласнення (заволодіння) бюджетних коштів, що направлені на підтримку проєктів малого чи середнього бізнесу; 5) незаконні виплати заробітної плати; 6) незаконні виплати соціальної допомоги; 7) неаргументоване списання майна, що перебуває на балансі конкретної установи чи підприємства; 8) привласнення гуманітарної чи благодійної допомоги; 9) привласнення (заволодіння) бюджетних коштів, які надані як міжнародний грант, у тому числі й оборонній сфері, тощо;

– надано пропозиції щодо внесення змін до КПК України шляхом впровадження в назву § 5 «Висновок експерта» словосполучення «та спеціаліста», та включення до нього ст. 101¹ та ст. 102¹ КПК з формулюванням, відповідно, «Висновок спеціаліста» та «Зміст висновку спеціаліста», в яких розкрито процесуальні вимоги до складання та оформлення зазначеного документу. Вказані нововведення дозволять спеціалісту готувати відповідний висновок по проведеному дослідженню, який можна буде використовувати у кримінальному провадженні в якості доказу;

удосконалено:

– систему кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів, до яких віднесено наступні протиправні діяння: привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК), порушення законодавства про бюджетну систему України (ст. 210 КК), видання нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку (ст. 211 КК), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК), зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК), перевищення влади або службових повноважень (ст. 364 КК), службове підроблення (ст. 366 КК), службову недбалість (ст. 367 КК), характерною рисою яких буде предмет злочинного посягання – бюджетні кошти;

– систему сучасних способів учинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів, як-от: 1) привласнення майна чи коштів, що надані певним установам за бюджетними програмами, у тому числі й оборонній сфері; 2) заволодіння майном або коштами, що надані певним установам за бюджетними програмами, у тому числі й оборонній сфері; 3) реалізація публічних закупівель з порушеннями чинного законодавства, у тому числі й оборонній сфері; 4) привласнення бюджетних коштів, направленими на підтримку проєктів малого чи середнього бізнесу; 5) заволодіння бюджетними

коштами, направленими на підтримку проєктів малого чи середнього бізнесу; 6) незаконні виплати заробітної плати; 6) незаконні виплати соціальної допомоги; 7) неаргументоване списання майна, що перебуває на балансі конкретної установи чи підприємства; 8) привласнення гуманітарної чи благодійної допомоги; 9) привласнення бюджетних коштів, наданих як міжнародний грант; 10) заволодіння бюджетними коштами, наданих як міжнародний грант, у тому числі й оборонній сфері, тощо;

– сукупність даних стосовно слідової картини, яка під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів, являє собою наступні категорії: *матеріальні* (відбитки пальців, кошти, накладні, акти прийому-здачі робіт, предмети протиправного посягання, ЕОТ для виробництва печаток і штампів), *особистісні* (інформація в пам'яті свідків, підозрюваних) та *електронні* сліди (кеш-пам'ять ЕОТ, хмарні сховища);

– теоретичні підходи стосовно формулювання суб'єктів використання спеціальних знань, яким надано характеристику з огляду на критерії їх особистого до них відношення, а саме: а) безпосереднє використання спеціальних знань обізнаними особами (спеціалісти, експерти, ревізори); б) опосередковане застосування спеціальних знань уповноваженими особами (слідчим, детективом, прокурором, слідчим суддею, суддею, працівником оперативного підрозділу);

– перелік загальних помилок, пов'язаних з призначенням та проведенням судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів, зокрема: непогоджене сприйняття предмета експертизи; призначення експертизи відбувається не в усіх необхідних ситуаціях для її обов'язкового проведення; перед експертом ставиться досить обмежене коло запитань, що не дозволяє надати розширену відповідь для зменшення строків розслідування відповідної категорії протиправних діянь;

– практичні рекомендації стосовно призначення та проведення судово-економічної, судово-бухгалтерської і судово-почеркознавчої експертизи, завдяки виокремленню загальних об'єктів для вищенаведених досліджень, як-от: документи податкового обліку та звітності; документи фінансово-кредитних операцій; недовгі рукописні записи прізвищ та інших відомостей, а також підписів уповноважених осіб конкретної бюджетної установи; документи бухгалтерського обліку та звітності;

дістало подальший розвиток:

– дані стосовно документу як визначального носія слідових відомостей за вказаними протиправними діяннями, а також його систематизація за критерієм функціонального призначення чи формою носія відомостей;

– поняття спеціальних знань як теоретичних та практичних знань в різноманітних прикладних галузях, набутих під час навчання та одержаних в процесі професійної діяльності у відповідних галузях, що можуть застосуватися в поєднанні з використанням конкретних науково-технічних засобів під час виявлення, збирання, фіксації, вилучення та дослідження слідів протиправних діянь для одержання орієнтуючих і доказових відомостей під час розслідування кримінальних правопорушень;

– *непроцесуальні форми* використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, як-от: консультації з конкретними фахівцями з питань, що потребують використання спеціальних знань у провадженні; отримання кваліфікованої допомоги від фахівців у підготовці техніко-криміналістичних та інших засобів; довідкова допомога; використання допомоги обізнаних осіб під час проведення окремих процесуальних дій та пошукових заходів; *процесуальні форми*: призначення та проведення судових експертиз; участь спеціаліста при проведенні окремих процесуальних дій; контрольно-перевірочна діяльність, яка здійснюється на вимогу уповноваженої особи;

– пропозиції стосовно залучення та використання допомоги відповідних спеціалістів при реалізації окремих процесуальних дій шляхом їх наступної класифікації: спеціалісти, участь яких у реалізації процесуальної дії є обов'язковою згідно чинного законодавства (проведення огляду місця події – інспектор-криміналіст); спеціалісти, які виконують специфічні завдання при проведенні процесуальних дій (допит громадянина іноземної держави – перекладач); ситуативні спеціалісти, залучення яких корегується специфікою протиправного діяння для вирішення конкретних задач (огляд ЕОТ – спеціаліст в галузі ІТ-технологій, співробітник Департаменту кіберполіції);

– криміналістичні рекомендації відносно перспективних напрямів використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів, що акумулюють в собі відповідні будівельно-технічні, економічні, бухгалтерські, комп'ютерно-технічні, почеркознавчі, фоноскопичні та інші знання обізнаних осіб у формах, які є суттєвими для створення доказової бази у кримінальному провадженні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації впроваджені та використовуються у:

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Організація розслідування кримінальних правопорушень», «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Оперативно-розшукова діяльність», а також підготовки підручників, навчальних посібників, монографічних досліджень і курсів лекцій (акт Національної академії внутрішніх справ від 15 серпня 2025 р.);

– *науковій діяльності* – для подальшого вдосконалення основ методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень у бюджетній сфері на основі сформульованих теоретичних положень, висновків і практичних рекомендацій (акти Дніпровського державного університету внутрішніх справ від 04 серпня 2025 р., Національної академії внутрішніх справ від 15 серпня 2025 р.);

– *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, оперативних та експертних підрозділів Національної поліції України під час розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері (акт Бюро економічної безпеки України від 14 травня 2025 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України»

(м. Київ, 2021 р.), «Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики» (м. Київ, 2022 р.), «Науково-практичні засади розвитку юридичної науки на сучасному етапі державотворення» (м. Київ, 2023 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено у восьми наукових публікаціях, з яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у закордонному юридичному виданні, три – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з основної частини (вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків), списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 215 сторінок, з яких 150 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 168 найменувань на 20 сторінках, наявні 5 додатків на 25 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** аргументовано актуальність теми дослідження, розкрито рівень вивчення проблематики, зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами, визначено мету й завдання, сформульовано об'єкт і предмет дослідження, схарактеризовано методи та емпіричну основу роботи, з'ясовано наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, наведено дані про наявні публікації та апробацію окремих положень дисертації, структуру й обсяг роботи.

Розділ 1 «Теоретичні засади дослідження спеціальних знань та їх використання під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів» складається з трьох підрозділів, у яких висвітлюється генеза опрацювання визначеної наукової категорії у досліджуваній категорії кримінальних проваджень, а також характеристика окремих елементів криміналістичної характеристики.

У *підрозділі 1.1 «Стан наукових досліджень проблем використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів»* визначено стан теоретичної розробленості інституту використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, а також схарактеризовано проблемні аспекти стадії досудового розслідування. З'ясовано, що визначена проблематика повинна досліджуватись через призму загальнотеоретичних питань різних наук, як-от: криміналістика, кримінальний процес, кримінальне право, кримінологія, оперативно-розшукова діяльність тощо.

Наголошено, що у наукових розробках учених з визначених юридичних галузей (К. В. Антонов, І. В. Гора, Ф. М. Джавадов, О. М. Джужа, В. О. Руфанова, О. О. Титаренко, І. М. Хавронюк, Б. В. Щур) здебільшого робився акцент на розробці загальних питань використання спеціальних знань в розрізі кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів. У той же час, узагальнення матеріалів анкетування респондентів доводить, що визначені протиправні діяння є досить складними у доведенні вини злочинця (81 %) без використання спеціальних знань з різних наукових галузей (фінансів,

почеркознавства, бухгалтерського обліку, економіки тощо).

Серед сучасних наукових розробок цієї проблематики можна виокремити дисертацію В. А. Лилик «Методика розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами» (м. Львів, 2019 р.), в якій автор визначив особливості використання спеціальних знань під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами, та встановив методи виявлення і фіксації криміналістично значущої інформації. Ю. О. Ліпін у дисертації «Розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у паливно-енергетичному комплексі України» (м. Київ, 2021 р.) з'ясував сучасний стан наукових досліджень проблем розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у ПЕК, визначив найбільш поширені способи заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем і виокремив ефективні форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Натомість В. Л. Діденко у дисертації «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері» (м. Дніпро, 2024 р.) розкрив форми використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях за фактами вчинення кримінальних правопорушень у бюджетній сфері та схарактеризував суб'єктів їх використання, з'ясував специфіку залучення спеціаліста під час проведення огляду, обшуку та отримання зразків для експертизи, визначив тактичні особливості призначення та проведення судових експертиз. С. В. Князєв у дисертації «Теорія та практика розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері України» (м. Київ, 2025 р.) виокремив прикладні проблеми використання спеціальних знань щодо кримінальних правопорушень у сфері бюджетного законодавства та окреслив системно-функціональний підхід залучення спеціалістів (бухгалтерів, аудиторів, ревізорів, економістів) до проведення окремих слідчих (розшукових) дій та процесуальних заходів.

Значну увагу приділено використанню бюджетних коштів у сфері закупівлі товарів оборонного призначення, що дедалі в умовах війни набуває все більш масштабного характеру. Схарактеризовано особливості процесу доказування порушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів. До найбільш характерних рис протиправної діяльності віднесено: тривалий характер злочинної діяльності, високоінтелектуальний рівень лідерів кримінальних угруповань та інших учасників злочинних схем, значні матеріальні втрати для системи господарювання, негативний вплив на міжнародний імідж України та ін.

У підрозділі 1.2 «Типові способи кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів» через призму дослідження наукових праць учених-криміналістів (В. Л. Діденко, С. М. Зав'ялов, С. В. Князєв, Ю. О. Ліпін, В. А. Лилик) здійснено аналіз досліджуваної криміналістичної категорії. Наголошено на чинниках, що впливають на обрання способів учинення протиправних дій та реалізації злочинних схем у бюджетній сфері.

Виокремлено підготовчі заходи до вчинення кримінальних правопорушень, а саме: створення сприятливих умов для реалізації злочинних схем, виготовлення підробленої документації для проходження тендерних конкурсів чи отримання

міжнародних грантів, підроблення офіційних документів, підбір співучасників протиправних дій і розподіл між ними ролей та ін. Акцентовано увагу на розповсюдженні закупівлі окремих товарів у оборонній сфері, в яких може бути задіяний тільки той суб'єкт, який безпосередньо виготовляє відповідний товар або одержав гарантійний лист від офіційного представника організації.

Встановлено типові способи приховування протиправних дій, зокрема: спалення або знищення іншими способами паперової документації (договори, тендерна документація, сертифікати на обладнання, платіжні доручення) – 54 %; знищення слідової картини (відбитки пальців, записи з камер відеоспостереження, записи телефонних розмов, дефрагментація жорстких дисків) – 79 %; надання завідомо неправдивих показань при реалізації окремих процесуальних дій (допит, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб) – 49 %; тиск на сумлінних учасників досудового розслідування (свідків, потерпілих, підозрюваних, які співпрацюють з уповноваженими особами) – 38 %; створення неправдивого алібі – 16 %; відмова від дачі показань – 34 %; постійна зміна показань – 27 %.

У підрозділі 1.3 «Слідова картина кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів» вказано, що визначений елемент залежить від способів їх підготовки, вчинення й приховування та головним чином відображається у документах. Схарактеризовано документ як визначального носія слідових відомостей за вказаними протиправними діями.

На основі аналізу судово-слідчої практики визначено слідову картину кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів, а саме: документи з рукописами та обладнання для їх виготовлення (печатки, штампи, комп'ютерна техніка) – 100 %, сліди у вигляді різноманітних товарів (будівельні, продовольчі) – 51 %, папілярні візерунки – 17 %, звукові сліди – 28 %, ідеальні сліди – 65 %, електронні сліди – 62 %, інші – 11 %. Значну увагу приділено електронним слідам, зокрема, тим, що лишаються на сайтах відкритої інформації «Tender Online», «Держзакупівлі Online», «Prozorro», «Zakupki.UA» тощо.

Розділ 2 «Особливості використання спеціальних знань під час виявлення та фіксації слідів кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів» нараховує три підрозділи, в яких розкривається поняття, види та суб'єкти використання спеціальних знань, їх форми та участь спеціаліста під час проведення окремих процесуальних дій.

У підрозділі 2.1 «Поняття, види та форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів» схарактеризовано понятійний апарат інституту спеціальних знань, а також виокремлено їх основні види, суб'єкти та форми використання.

На основі узагальнення теоретичних розробок учених (П. Д. Біленчук, Н. І. Клименко, Ю. М. Черноус, М. Г. Щербаковський) доведено, що спеціальні знання є важливим засобом отримання доказової та орієнтуючої інформації у кримінальному провадженні. Визначено основні задачі застосування спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів, як-от: сприяння повному і швидкому

розкриттю й розслідуванню кримінального правопорушення; встановлення істини у кримінальному провадженні; дослідження певних об'єктів і явищ; отримання необхідних відомостей для встановлення обставин, що мають значення для прийняття правильних і обґрунтованих рішень; сприяння виявленню, фіксації і вилученню доказів та з'ясуванню спеціальних питань, що виникають під час проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД та процесуальних заходів; розробка тактичних і технічних засобів і методів збирання доказів та ін.

З'ясовано, що під час досудового розслідування слідчий не може ігнорувати використання фахової допомоги обізнаних осіб у кримінальному провадженні. Значну увагу приділено процесуальній і непроцесуальній формам використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів. Акцентовано увагу на усних і письмових консультаціях фахівців у досліджуваній категорії кримінальних проваджень, що реалізуються під час та поза проведення окремих процесуальних дій. Отримані роз'яснення є підставою для прийняття уповноваженою особою подальших процесуальних й організаційних рішень, встановлення причин та умов, що сприяли злочинній діяльності.

У підрозділі 2.2 «Участь спеціаліста у проведенні окремих процесуальних дій під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів» з'ясовано, що серед різних форм використання спеціальних знань у визначеній категорії кримінальних проваджень важливе значення має залучення відповідних фахівців до реалізації слідчих (розшукових) дій та НСРД.

Всебічна допомога спеціаліста необхідна уповноваженій особі для оцінки фактичних даних, одержаних під час проведення окремих процесуальних дій. Більшість проанкетованих респондентів (61 %) вказали на доцільність залучення відповідних фахівців для вилучення експериментальних зразків для експертного дослідження, складання постанов та правильного формулювання питань під час призначення судових експертиз тощо.

Значну увагу приділено огляду документів (договори, акти приймання-передачі виконаних робіт, накладні, документи, що засвідчують право на майно, пільги) та устаткування для їх виготовлення (сканер, принтер, МФУ).

З'ясовано, що переважно (81 %) огляд документів полягав у механічному переписуванні реквізитів (найменування, дата затвердження і погодження, номер документа). Доведено, що крім реквізитів документу доцільно з'ясовувати спосіб їх виготовлення, наявність характерних рис принтеру (трас, кількості та хімічного складу фарби), наявність підписів, відбитків печаток, однорідність барвників.

Значну увагу приділено й іншим об'єктам огляду, як-от: виконані роботи (оплата робіт або послуг, які фактично не виконувалися; складання неправдивих фінансових звітів з метою освоєння коштів) – 45 %; закуплені товари (будівельні матеріали, продовольчі товари, технічні обладнання, ЕОТ) – 39 %; надані послуги (проведення тендерів із завідомо «своїм» переможцем) – 19 %.

Під час реалізації обшуків за місцем роботи і проживання злочинців здебільшого вилучається значна кількість носіїв електронної інформації. Для

збереження інформації та запобігання її знищенню доцільно залучати відповідних спеціалістів залежно від способу та інших особливостей механізму злочинної діяльності (спеціаліст в ІТ-сфері, інженери з обслуговування ЕОТ, системні аналітики). З'ясовано, що переважно місцями обшуку були бюджетні установи – 71 %, інші об'єкти різних форм власності – 29 %.

Розділ 3 «Призначення та проведення окремих видів судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів» складається з трьох підрозділів, в яких розкрито особливості призначення судових експертиз, тактику проведення їх окремих класів та видів, питання аналізу висновку експерта та напрями вдосконалення експертної діяльності.

У підрозділі 3.1 «Особливості проведення судово-почеркознавчої та судово-економічної експертиз» на основі аналізу наукових праць учених (І. В. Пиріг, Е. Б. Сімакова-Єфремян, М. Г. Щербаковський) схарактеризовано процес підготовки і проведення судово-почеркознавчої та судово-економічної експертиз.

З'ясовано, що при визначенні уповноваженою особою відповідної експертної установи, де буде проведено судові експертизи, прерогатива надається державним спеціалізованим установам, адже зазначене має ряд переваг як організаційного, так і процесуального характеру. Під час розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері, у 59 % судові експертизи проводились фахівцями ДНДЕКЦ МВС України або його структурними підрозділами; 21 % – НДІСЕ Міністерства юстиції України; 11 % – іншими державними експертними установами; 9 % – приватними судовими експертами.

Встановлено, що переважно призначалися і проводилися такі експертизи: судово-почеркознавча – для дослідження автентичності підпису – 96 %; судово-економічна – для визначення розміру завданих збитків внаслідок невиконання договорів, ненадання послуг – 99 %.

Судово-почеркознавчі експертизи є багатооб'єктними у зв'язку з великою кількістю спірних документів і виконавців. Оскільки рукописи є досить стислими і представляють обмежений графічний матеріал, було надано рекомендації щодо підготовки порівняльного матеріалу: вільні, умовно-вільні, експериментальні зразки, а також звичайні, для відбору яких не створюється спеціальних умов, та спеціальні, тобто максимально наближені до виконання спірного тексту.

Встановлено, що судово-почеркознавчою експертизою в більшості випадків досліджуються підписи та короткі рукописні тексти. Зокрема, підписи у 76 % були зроблені іншими особами від імені осіб, що вказувались у відповідній графі; у 21 % – з копіюванням або імітацією почерку іншої особи (навмисної зміни почерку).

Судово-почеркознавчу експертизу доцільно призначати одночасно з технічним дослідженням документів, оскільки може з'явитися потреба у дослідженні способу виготовлення друкованого тексту документів або ідентифікації принтерів.

Виокремлено об'єкти, які підлягають судово-економічній експертизі (бухгалтерські документи, облікові реєстри господарських операцій тощо).

Наголошено, що отримання зразків для проведення судових експертиз, є важливою складовою призначення відповідних експертиз. Це пояснюється тим, що без відповідних об'єктів для порівняння в більшості випадків неможливо здійснити будь-яке ідентифікаційне дослідження.

Значну увагу приділено документам, які можуть бути об'єктами судово-економічної експертизи (договори, акти приймання-передачі виконаних робіт, відомості ресурсів, додаткові угоди, кошторис, акти введення в експлуатацію обладнання, накладні, рахунки, платіжні доручення, кошторис розпорядника, план закупівель). Предметом судово-економічної експертизи буде фінансово-господарська діяльність, відображена в документах бухгалтерського обліку та реєстрах, податковій звітності, банківських операціях, що може вказувати на реалізацію злочинних схем, пов'язаних із використанням бюджетних коштів.

Досить важливим для оптимального здійснення судово-економічної експертизи є надання відповідних актів ревізії або довідок спеціаліста. Наголошено на проблематиці щодо визначення розумних строків проведення судово-економічної експертизи, адже для визначення збитків, завданих державі, а також вирішення інших питань, поставлених експерту, часто виникає необхідність у наданні додаткових матеріалів, для чого уповноваженій особі необхідно провести низку інших процесуальних дій.

Виокремлено найбільш типові помилки, пов'язані з призначенням та проведенням судових експертиз.

У підрозділі 3.2 «*Особливості проведення судово-бухгалтерської та комплексних експертиз*» визначено специфіку тих класів судових експертиз, висновки яких обов'язкові для формування доказової бази під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів.

З'ясовано, що судово-бухгалтерська експертиза повинна вирішувати такі задачі: усунення протиріч між матеріалами документальної перевірки та матеріалами справи; підтвердження результатів документальної перевірки щодо розміру та характеру завданої шкоди; аргументація результатів здійсненого дослідження (ревізії, документальної перевірки) функціонування суб'єкта підприємницької діяльності; з'ясування відповідності стану бухгалтерського обліку та звітності на підприємстві, що перевіряється, діючому порядку.

Наголошено, що перед проведенням комплексу судових експертиз (судово-економічна, судово-бухгалтерська, судово-почеркознавча) значну роль відіграють відомчі перевірки. Аргументовано, що призначення та проведення комплексних експертиз у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом учинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів, відіграє значну роль на будь-якому етапі досудового розслідування. Це пояснюється тим, що вказані процесуальні дії можуть здійснюватися як для збору первинної доказової інформації на початковому етапі розслідування, так і перевірки зазначених відомостей на подальшому його етапі.

На основі аналізу судово-слідчої практики встановлено, що найбільш актуальним у випадках незаконного отримання грошових коштів під час реалізації спеціального слідчого експерименту буде дослідження банкнот та

речовини шляхом призначення комплексної хімічної експертизи та технічної експертизи документів.

У підрозділі 3.3 «Оцінка висновку експерта та напрями вдосконалення судово-експертної діяльності» наголошено на значенні висновку експерта під час розслідування бюджетних кримінальних правопорушень, а також на шляхах удосконалення експертної практики в сучасних умовах.

На основі аналізу наукових праць учених (О. М. Дуфенюк, О. С. Кофанова) зроблено висновок про наявність двох етапів оцінки висновку експерта, як-от: 1) оцінка висновку експерта як джерела доказової інформації (безпосередньо аналізується форма висновку); 2) оцінка доказів, що наявні у висновку експерта (аналізується реальна інформація, з огляду на яку відповідний експерт визначає наявність чи відсутність фактів чи обставин, що підлягають доказуванню та мають відповідне значення для кримінального провадження). Визначено критерії, яким повинен відповідати висновок експерта: *достовірність* – відповідність одержаних відомостей дійсності, а також відсутність у конкретному висновку експерта розбіжностей; *достатність* – взаємозв'язок доказової інформації, джерелом якої є висновок експерта, та прийнятого на її підставі відповідного процесуального рішення уповноваженої особи.

З'ясовано, що уповноваженій особі, яка оцінює висновок відповідного експерта, необхідно надати відповіді на наступні питання стосовно доказової інформації, яка наявна у конкретному висновку, а саме: прямо чи опосередковано вони підтверджують обставини вчинення протиправних діянь, пов'язаних із використанням бюджетних коштів; чи підтверджують наявність або відсутність певних обставин учинення протиправних діянь, пов'язаних із використанням бюджетних коштів; чи стосуються вони обставин, що підлягають доказуванню, або інших обставин, що мають значення для доказування у кримінальному провадженні; чи підтверджують достовірність або недостовірність іншої доказової інформації; чи потенційно вони надають можливість або неможливість використання іншої доказової інформації.

Опрацьовано висновки експертів з різноманітними рівнями конкретизації (вірогідні, категорійні, не представляється можливим дослідити). На основі аналізу матеріалів судово-слідчої та експертної практики встановлено, що у 79 % ситуацій призначалась повторна судова експертиза, 21 % – проведено допит свідків, 31 % – проведено допит експерта під час судового засідання, 12 % – інші процесуальні дії. Виходячи з цього зроблено висновок про можливість реалізації інших форм використання спеціальних знань для перевірки результатів висновку експерта у разі його розбіжностей з іншими матеріалами кримінального провадження.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявляється в розробленні теоретико-прикладних засад використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних

правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів, а також формулювання науково обґрунтованих практичних рекомендацій і пропозицій щодо їх розвитку й удосконалення. У результаті дослідження сформовано низку теоретичних положень, висновків і практичних рекомендацій, основними з яких є такі:

1. Опрацьовано генезу теоретичних досліджень використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів. Проведено криміналістичний аналіз визначених протиправних діянь та розкрито чинники, що впливають на поступове збільшення кількості їх проявів. Серед них особливе місце займає військова агресія РФ, у зв'язку з чим країни-партнери (Великобританія, Німеччина, США, Франція та інші) постійно надають Україні допомогу як у вигляді грошових траншів, так і озброєння та гуманітарної допомоги. У той же час, як фінансові надходження, як і майно, стає державною власністю після перетину кордону та відповідні інституції повинні його розподіляти з огляду на цільове призначення. З іншого боку, наведені статистичні показники вказують на те, що зазначене відбувається з порушеннями чинного законодавства. Отже, працівникам правоохоронних органів необхідно вживати ефективних заходів з протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаних із використанням бюджетних коштів. Окрім техніко-криміналістичного забезпечення зазначеної діяльності повинні бути створені дієві наукові рекомендації розслідування даної категорії протиправних діянь.

До кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів, варто віднести наступні протиправні діяння: привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК), порушення законодавства про бюджетну систему України (ст. 210 КК), видання нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку (ст. 211 КК), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК), зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК), перевищення влади або службових повноважень (ст. 364 КК), службове підроблення (ст. 366 КК), службова недбалість (ст. 367 КК), характерною рисою яких буде предмет злочинного посягання – бюджетні кошти.

2. Схарактеризовано криміналістично вагомі ознаки структурних елементів криміналістичної характеристики визначених протиправних діянь, які мають значення під час використання спеціальних знань, зокрема, надано систему сучасних способів учинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів, як-от: 1) привласнення майна чи коштів, що надані певним установам за бюджетними програмами, у тому числі й оборонній сфері; 2) заволодіння майном або коштами, що надані певним установам за бюджетними програмами, у тому числі й оборонній сфері; 3) реалізація публічних закупівель з порушеннями чинного законодавства, у тому числі й оборонній сфері; 4) привласнення бюджетних коштів, направленими на підтримку проектів малого чи середнього бізнесу; 5) заволодіння бюджетними коштами,

направленими на підтримку проєктів малого чи середнього бізнесу; 6) незаконні виплати заробітної плати; 6) незаконні виплати соціальної допомоги; 7) неаргументоване списання майна, що перебуває на балансі конкретної установи чи підприємства; 8) привласнення гуманітарної чи благодійної допомоги; 9) привласнення бюджетних коштів, наданих як міжнародний грант; 10) заволодіння бюджетними коштами, наданих як міжнародний грант, у тому числі й оборонній сфері, тощо.

Виокремлено способи підготовки та приховування злочинної діяльності. З'ясовано, що кримінальним правопорушенням, пов'язаних із використанням бюджетних коштів, властиві не тільки певні способи вчинення, а й окремі технології протиправної діяльності, які являють собою сукупність взаємопов'язаних діянь, які кваліфікуються за різними статтями КК України.

Визначено слідову картину, яка відіграє важливу роль для встановлення як способу кримінального правопорушення, так й інших складових криміналістичної характеристики (особи злочинця та потерпілого). На основі аналізу судово-слідчої практики з'ясовано, що слідову картину складають: документи з рукописами та обладнання для їх виготовлення (печатки, штампи, комп'ютерна техніка), сліди у вигляді різноманітних товарів (будівельні, продовольчі), папілярні візерунки, ідеальні сліди, звукові сліди, електронні сліди (на серверах, ЕОТ, web-сторінках, хмарних сховищах, web-сайтах, електронних базах даних) та ін.

Вчасне виявлення та фіксація слідової картини кримінального правопорушення та встановлення причинних зв'язків між окремими слідами дозволяє уповноваженій особі відтворити картину реалізації злочинних схем, пов'язаних із використанням бюджетних коштів, створити їхню вірогідну або дійсну модель, а також в цілому з'ясувати механізм протиправної діяльності.

3. Визначено поняття спеціальних знань у досудовому розслідуванні як теоретичних та практичних знань в різноманітних прикладних галузях, набутих під час навчання та одержаних в процесі професійної діяльності у відповідних галузях, що можуть застосуватися в поєднанні з використанням конкретних науково-технічних засобів під час виявлення, збирання, фіксації, вилучення та дослідження слідів протиправних діянь для одержання орієнтуючих і доказових відомостей під час розслідування кримінальних правопорушень.

Систематизовано форми використання спеціальних знань, зокрема: *непроцесуальні форми* використання спеціальних знань в досліджуваній категорії кримінальних проваджень, як-от: консультації з конкретними фахівцями з питань, що потребують використання спеціальних знань у кримінальному провадженні; отримання кваліфікованої допомоги від фахівців у підготовці техніко-криміналістичних та інших засобів; довідкова допомога; використання допомоги обізнаних осіб під час проведення окремих процесуальних дій та пошукових заходів; *процесуальні форми*: призначення та проведення судових експертиз, участь спеціаліста при проведенні окремих процесуальних дій, контрольно-перевірочна діяльність, яка здійснюється на вимогу уповноваженої особи.

4. Встановлено особливості залучення окремих спеціалістів до кримінальних проваджень. Надано пропозиції стосовно залучення та

використання допомоги відповідних спеціалістів при реалізації окремих процесуальних дій шляхом їх наступної класифікації: 1) спеціалісти, участь яких у реалізації процесуальної дії є обов'язковою згідно чинного законодавства (проведення огляду місця події – інспектор-криміналіст); 2) спеціалісти, які виконують характерну роль у певній процесуальній дії (допит громадянина іноземної держави – перекладач); 3) ситуативні спеціалісти, залучення яких корегується специфікою протиправного діяння для вирішення конкретних задач (огляд ЕОТ – спеціаліст в галузі ІТ-технологій, співробітник Департаменту кіберполіції). Вказані особи переважно залучаються до проведення таких процесуальних дій, як-от: огляд – 81 %, обшук – 89 %, тимчасовий доступ до речей і документів – 74 %, допит підозрюваного, свідка – 29 %, призначення експертизи – 34 %.

Схарактеризовано участь спеціаліста у проведенні огляду. Основними завданнями огляду документів є встановлення: змісту документації (термінологія, вимоги до оформлення, призначення окремих документів) – 78 %; системи і порядку ведення документації – 57 %; взаємозв'язку документа з умовами вчинення протиправного діяння – 69 %; місця виявлення і виготовлення документів – 35 %; слідової картини протиправного діяння – 21 %. Надано алгоритм дій під час огляду документів на його статичній та динамічній стадіях.

Констатовано, що організаційний і робочий етапи допиту підозрюваного зумовлюють необхідність залучення відповідних спеціалістів у сфері банківської діяльності; інформаційних технологій (аналіз ЕОТ, програмне забезпечення); податкової звітності й бухгалтерського обліку (встановлення факту ухилення від сплати податків, аналіз податкової та бухгалтерської звітності, формулювання запитань на допиті) та ін. Спеціаліст надає допомогу уповноваженій особі з окремих аспектів відповідної сфери, рекомендує конкретний перелік документів для кожної категорії допитуваних осіб, консультує стосовно змісту запитань і порядку їх постановки для різних учасників кримінального процесу.

Зосереджено увагу на участі спеціаліста у проведенні обшуку. Головним завданням обшуку є відшукання документів, які були засобами реалізації протиправних схем, пов'язаних із використанням бюджетних коштів. Виходячи з цього, об'єктами обшуку в кримінальних провадженнях переважно є службові приміщення (офіс керівника, кабінети його заступників, їхні службові та приватні транспортні засоби, кабінети працівників економічних відділів). Наголошено на необхідності залучення спеціаліста для здійснення безперервного відеозапису або фотофіксації обшуку, пошуку документів, виявлення та вилучення специфічних предметів чи обладнання та ін.

5. Схарактеризовано особливості призначення та проведення судово-почеркознавчої і судово-економічної експертизи. Почеркознавчі експертні дослідження є методом з'ясування належності конкретної особи до певного документа. Цей вид експертизи встановлює, чи написав чи підписав документ конкретний індивід, аналізуючи рукописні ознаки, такі як стиль, швидкість, впевненість написання, нахил та інші індивідуальні характеристики почерку.

Об'єктами дослідження можуть бути підписи від імені керівника

відповідної установи або його заступників, підписи головного бухгалтера або інших уповноважених осіб, короткі рукописні записи тощо.

На основі опрацювання експертних висновків встановлено, що під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів, уповноваженим особам доцільно з'ясувати суму завданих матеріальних збитків та визначити конкретних потерпілих осіб. При проведенні судово-економічної експертизи необхідно безпосередньо досліджувати первинні документи, а не результати діяльності оперативних підрозділів чи інших служб (довідки, рапорти). Встановлено, що у висновках експертів, які стосуються незаконного надання гуманітарної допомоги, подекуди відсутня її вартість та об'єм завданої шкоди, що в умовах військової агресії РФ є неприпустимим.

На підставі узагальнення слідчої і експертної практики виокремлено основні помилки під час призначення та проведення судових експертиз, а саме: непогоджене сприйняття предмета експертизи (64 %), вибіркове проведення експертизи у ситуаціях, в яких її призначення є обов'язковим (37 %), визначення перед експертом обмеженого кола запитань, які не дають йому можливість надати більш розширену відповідь, з метою зменшення строків досудового розслідування (41 %).

6. Конкретизовано тактичні особливості призначення судово-бухгалтерської та комплексної експертизи у кримінальному провадженні. Сформульовано питання, які повинен вирішити експерт-бухгалтер, з огляду на доказову базу, зібрану під час проведення окремих процесуальних дій під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів. Серед матеріальних доказів виділено наступні: акти документальних перевірок; первинні документи підприємства (виписки з банківських рахунків, платіжні документи, прибуткові та видаткові касові ордери, інші документи, що характеризують фінансово-господарську діяльність підприємства); документи фінансової та податкової звітності; офіційні документи (накази, посадові інструкції відповідальних осіб, договори, листи, протоколи); установчі та реєстраційні документи підприємства; висновки податкових органів або відповідні рішення суду; протоколи процесуальних дій (огляду, допиту, обшуку).

На основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що у 97 % випадків призначались декілька видів судових експертиз, з яких 45 % – комплексно. Встановлено, що призначати комплексні судові експертизи доцільно у випадках, коли виникає потреба вирішити різнопланові задачі за тими самими об'єктами. Серед них значну частку становлять документи, які є об'єктом експертного дослідження у таких сферах як: судово-почеркознавча, технічна експертиза документів, судово-економічна, будівельно-технічна, комп'ютерно-технічна тощо.

7. Надано пропозиції з приводу оцінки висновку експерта, а саме, з'ясовано, що в кримінальних провадженнях за фактом вчинення протиправних діянь, пов'язаних із використанням бюджетних коштів, уповноваженій особі, яка оцінює висновок відповідного експерта, варто надати відповіді на питання стосовно доказової інформації, яка наявна у конкретному висновку. Надано пропозиції

щодо внесення змін до КПК України шляхом впровадження у назву § 5 «Висновок експерта» словосполучення «та спеціаліста», та включення до нього ст. 101¹ та ст. 102¹ КПК з формулюванням, відповідно, «Висновок спеціаліста» та «Зміст висновку спеціаліста», в яких розкрити процесуальні особливості складання та оформлення вказаного документу.

Зокрема, ст. 101¹ КПК України запропоновано викласти в наступній редакції:

«Висновок спеціаліста

1. *Висновок спеціаліста – це докладний опис проведених спеціалістом досліджень та підготовлені за їх результатами висновки, аргументовані відповіді на запитання, поставлені уповноваженою особою, яка залучила спеціаліста, або слідчим суддею чи судом, які доручили спеціалісту проведення відповідного дослідження.*

2. *Кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок спеціаліста, що обґрунтований його науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями.*

3. *Висновок повинен ґрунтуватися на даних, які спеціаліст сприймав безпосередньо або які стали йому відомі під час опрацювання матеріалів, що були представлені для проведення дослідження. Спеціаліст дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність.*

4. *Запитання, які ставляться спеціалісту, та його висновок відносно них не можуть виходити за межі спеціальних знань, якими володіє відповідна особа.*

5. *Висновок спеціаліста не може базуватися на доказах, що визнані судом недопустимими.*

6. *Висновок спеціаліста надається в письмовій формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про його виклик для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку.*

8. *Якщо для проведення дослідження залучається декілька спеціалістів, то вони мають право підготувати один висновок або окремі висновки.*

9. *Висновок передається спеціалістом стороні, за клопотанням якої здійснювалося дослідження.*

10. *Висновок спеціаліста не є обов'язковим для особи або органу, які здійснюють провадження, але незгода з вказаним висновком повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирoku».*

Окрім того, ст. 102¹ КПК України відповідно запропоновано викласти у наступній редакції:

«Зміст висновку спеціаліста

1. *У висновку спеціаліста повинно бути зазначено:*

1) *коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про ступінь кваліфікації спеціаліста, стаж практичної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада спеціаліста) та на якій підставі було проведено дослідження;*

2) *місце і час проведення дослідження;*

3) *хто був присутній під час проведення дослідження;*

4) *перелік питань, що були поставлені спеціалісту;*

5) опис одержаних спеціалістом матеріалів та які з них були ним використані під час дослідження;

б) докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх оцінка;

7) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання.

2. У висновку спеціаліста обов'язково повинно бути вказано, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

3. Якщо під час проведення дослідження буде виявлена інформація, що має значення для кримінального провадження та стосовно якої не ставилися питання, спеціаліст має право зазначити про них у своєму висновку. Висновок підписується спеціалістом».

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Ящук О. В. Форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 575–578.

2. Ящук О. В. Наукова полеміка відносно участі спеціаліста у проведенні процесуальних дій під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів. *Право та державне управління*. 2022. № 1. С. 278–284.

3. Yashchuk, O. Forensic analysis of organized groups committing criminal offenses related to the use of budget funds. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 3. pp. 167–170.

4. Ящук О. В. Слідова картина як елемент криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Випуск 2. С. 154–158.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

5. Ящук О. В. Наукові диспути стосовно призначення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 7 (59). С. 439–444.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Ящук О. В. Особливості огляду документів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів (теоретичні та практичні аспекти). *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ 14-15 листопада 2021 року). – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 134–136.

7. Ящук О. В. Окремі аспекти призначення та проведення комплексних експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів. *Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики*: матеріали міжнародної науково-практичної

конференції (м. Київ, 21–22 лютого 2022 року). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 139–141.

8. Ящук О. В. Наукова полеміка з приводу отримання зразків для проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів. *Науково-практичні засади розвитку юридичної науки на сучасному етапі державотворення* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15–16 лютого 2023 року). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 217–220.

АНОТАЦІЯ

Ящук О. В. Теоретико-прикладні засади використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2025.

У дисертації досліджено теоретико-прикладні засади використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів, та опрацьовано генезу теоретичних досліджень їх застосування у визначеній категорії кримінальних проваджень. Схарактеризовано криміналістично вагомі ознаки структурних елементів криміналістичної характеристики визначених протиправних діянь, зокрема, способу та обстановки їх учинення, а також слідової картини. Визначено поняття спеціальних знань як криміналістичної категорії, а також систематизовано форми їх використання у досудовому розслідуванні, серед яких виокремлено процесуальні та непроцесуальні форми.

Надано пропозиції стосовно залучення та використання допомоги відповідних спеціалістів при реалізації окремих процесуальних дій шляхом їх наступної класифікації: 1) спеціалісти, участь яких у реалізації процесуальної дії є обов'язковою згідно чинного законодавства; 2) спеціалісти, які виконують характерну роль у певній процесуальній дії; 3) ситуативні спеціалісти, залучення яких корегується специфікою протиправного діяння для вирішення конкретних задач. Розкрито особливості судово-економічної, судово-бухгалтерської та судово-почеркознавчої експертиз, а також запропоновано практичні рекомендації відносно їх призначення та проведення. Конкретизовано тактичні особливості призначення комплексної експертизи у кримінальному провадженні.

Надано пропозиції внести зміни до КПК України шляхом впровадження у назву § 5 «Висновок експерта» словосполучення «та спеціаліста», та включення до нього ст. 101¹ та ст. 102¹ КПК з формулюванням, відповідно, «Висновок спеціаліста» та «Зміст висновку спеціаліста», в яких розкрито процесуальні вимоги до складання та оформлення зазначеного документу.

Ключові слова: спеціальні знання, бюджет, бюджетні кошти, бюджетна сфера, досудове розслідування, кримінальне провадження, кримінальні правопорушення, експерт, спеціаліст, судові експертизи, відомчі перевірки, обліково-довідкова допомога, консультаційна допомога, слідчі (розшукові) дії.

SUMMARY

Yashuk O. V. Theoretical and applied principles of using special knowledge during the investigation of criminal offenses related to the use of budget funds. – Qualifying research paper, manuscript.

Dissertation for the scientific degree of the Candidate of Legal Sciences, specialty 12.00.09 – Criminal Process and Criminology; Forensic Examination; Operation Search Activity. – Research Institute of Public Law, Kyiv, 2025.

The dissertation explores the theoretical and applied principles of using special knowledge during the investigation of criminal offenses related to the use of budget funds, and elaborates on the genesis of theoretical studies of their application in a certain category of criminal proceedings. The forensically significant features of the structural elements of the forensic characteristics of certain illegal acts are characterized, in particular, the method and circumstances of their commission, as well as the trace picture. The structure of an organized group and a criminal organization that commits criminal offenses related to the use of budget funds is formulated, in which its leader plays a decisive role. The concept of special knowledge as a forensic category is defined, and the forms of their use in pre-trial investigation are systematized, among which procedural and non-procedural forms are distinguished.

Proposals are made regarding the involvement and use of the assistance of relevant specialists in the implementation of individual procedural actions by classifying them as follows: 1) specialists whose participation in the implementation of a procedural action is mandatory according to current legislation; 2) specialists who perform a characteristic role in a certain procedural action; 3) situational specialists whose involvement is adjusted by the specifics of the illegal act to solve specific tasks.

The features of forensic economic, forensic accounting and forensic handwriting examinations are revealed, as well as practical recommendations are offered regarding their appointment and conduct. The tactical features of the appointment of a comprehensive examination in criminal proceedings are specified. Proposals are made to amend the Code of Criminal Procedure of Ukraine by introducing the phrase «and a specialist» into the title of § 5 «Expert's Opinion» and including Art. 101¹ and Art. 101² of the Code of Civil Procedure with the wording, respectively, «Specialist's Opinion» and «Contents of the Specialist's Opinion», which disclose the procedural requirements for the preparation and execution of the specified document.

Keywords: special knowledge, budget, budget funds, budget sphere, pre-trial investigation, criminal proceedings, criminal offenses, expert, specialist, forensic examinations, departmental inspections, accounting and reference assistance, consulting assistance, investigative (search) actions.